

УДК 371.15+33.001

І. Д. ЯРОЩУК

СТРУКТУРА ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Обґрунтовано доцільність формування високого рівня готовності майбутнього економіста до професійного спілкування в контексті професійної підготовки. Розглянуто різні трактування готовності до спілкування. Визначено суть і структуру готовності майбутнього економіста до професійного спілкування. З'ясовано, що готовність до професійного спілкування, яка складається із мотиваційного, змістового та операційно-процесуального компонентів, є складовою загальної готовності майбутнього економіста до професійної діяльності.

Ключові слова: *готовність до професійного спілкування, професійна підготовка, компоненти, показники, критерії та рівні готовності.*

И. Д. ЯРОЩУК

СТРУКТУРА И УРОВНИ РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ОБЩЕНИЮ

Обоснованно целесообразность формирования высокого уровня готовности будущего экономиста к профессиональному общению в контексте профессиональной подготовки. Рассмотрены разные трактовки готовности к общению. Определено суть и структуру готовности будущего экономиста к профессиональному общению. Установлено, что готовность к профессиональному общению, которая состоит из мотивационного, смыслового и операционно-процессуального компонентов, является составляющей общей готовности будущего экономиста к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *готовность к профессиональному общению, профессиональная подготовка, компоненты, показатели, критерии и уровни готовности.*

I. D. YAROSHCHUK

FORMING OF READINESS OF FUTURE ECONOMISTS TO PROFESSIONAL INTERCOURSE AS PURPOSE AND RESULT OF THEIR PROFESSIONAL PREPARATION

Expedience of forming of high level of readiness of future economist to professional intercourse in the context of professional preparation has been grounded in the article, different interpretations of readiness to intercourse have been considered. Essence and structure of readiness of future economists to professional intercourse have been determined. It is found out that readiness to professional intercourse which consists of motivational, semantic and operation-process components is the constituent of general readiness of future economists to professional activity.

Keywords: *readiness to professional intercourse, professional preparation, components, indexes, criteria and levels of readiness.*

Кардинальні зміни соціально-економічних орієнтирів розвитку України зумовили необхідність модернізації змісту, форм і методів підготовки фахівців економічного профілю, які володіють відповідними професійними вміннями. Особливе важливе значення мають комунікативні вміння, оскільки професійна комунікативна компетентність є основним інструментом технології професійної діяльності економістів.

На сучасному етапі спостерігається тенденція до розширення міжнародних зв'язків у різних сферах науки і виробництва, інтеграції України зі світовою спільнотою, що, безперечно,

вимагає підготовки фахівців економічного профілю, здатних вступати в ділові та міжособистісні контакти.

Згідно з вимогами Болонської конвенції і Загальноєвропейських рекомендацій з гуманітарної освіти науково-педагогічний колектив ВНЗ економічного профілю повинен розробити та вдосконалити інтегровані навчальні плани та програми так, щоб підготувати фахівця, який був би спроможний застосовувати знання перебігу економічних процесів, обґрунтовувати результати аналітичних досліджень, формулювати рекомендації щодо вдосконалення фінансового механізму підприємства і держави тощо.

Особлива роль у професійній діяльності економіста належить усному слову, що є важливим засобом взаємопорозуміння, переконання, інструментом позитивного впливу на особистість. Фахівець такого профілю часто є посередником у процесі вирішення спірних питань, вступає в полеміку тощо. Отже, високий рівень професійних комунікативних умінь, реалізація яких зумовить розвиток конкурентоспроможності та професійної майстерності майбутнього фахівця, забезпечить ефективність перебігу ділових переговорів, дискусій чи нарад, може стати визначальним фактором у системі міжособистісної взаємодії із замовниками чи партнерами підприємства.

У дослідженні проблеми комунікативної підготовки важливими є роботи Г. Андреевої [2], Г. Бороздіної [4], О. Злобіної [8] щодо сутності професійного спілкування та особливостей його формування в умовах певної діяльності, методологічні дослідження Ш. Амонашвілі [1], Л. Гапоненко [5], Я. Коломинського [9], Б. Ломова [13], наукові праці В. Бондаренка [3], Ю. Жукова [7], Н. Крилової [12], в яких обґрунтовано шляхи підвищення рівня готовності майбутніх фахівців різних галузей до професійного спілкування. Ці роботи створили вагоме підґрунтя для розгляду готовності до спілкування як психологічного феномена

Відтак аналіз наукової літератури та стану підготовки майбутніх економістів свідчать про відсутність перспективної концепції формування готовності майбутніх економістів до професійного спілкування. Крім цього, необхідність дослідження проблеми зумовлена певними суперечностями у процесі професійного становлення економіста: між вимогами професійної діяльності майбутнього фахівця та наявним рівнем сформованості умінь професійного спілкування, між потенційними можливостями гуманітарної підготовки фахівців в економічних ВНЗ та їх недостатньою реалізацією, між необхідністю підвищення рівня сформованості комунікативних умінь майбутніх економістів і відсутністю відповідного навчально-методичного забезпечення цього процесу тощо.

Метою статті є обґрунтування сутності, критеріїв та рівнів готовності майбутніх економістів до професійного спілкування.

Необхідність підготовки майбутнього економіста до професійного спілкування зумовлена тим фактом, що молодий фахівець, навіть володіючи достатнім рівнем професійного словникового запасу та граматичними конструкціями, відчуває певну проблематичність у продукуванні професійно спрямованого мовлення, допускаючи суттєві помилки [16]. Студент ще у процесі навчання у ВНЗ економічного профілю повинен оволодіти певними комунікативними вміннями: формулювати тему та проблему спілкування, демонструвати свої знання у певній галузі, граматично та стилістично їх оформивши, реагувати на сказане співрозмовником, вживаючи правильні інтонаційні моделі висловлювань, виражати власну думку та ставлення до предмета розмови тощо. Науковці Ш. Амонашвілі, Л. Гапоненко, Я. Коломинський, Б. Ломов та інші довели, що готовність до спілкування є важливою умовою розвитку людини, її соціалізації та індивідуалізації. Зокрема, Б. Ломов, розглядаючи проблему підготовки до спілкування, вказує, що у кожної людини здібності до спілкування проявляються по-різному [13]. Ш. Амонашвілі, наголошував на важливості взаємодії учителя та учнів, трактуючи її як «процес, що визначається здатністю учителя встановлювати контакт і знаходити взаєморозуміння з учнями. Цей процес залежить від індивідуального стилю роботи вчителя, від його особистості» [1, с. 111]. Я. Коломинський трактує готовність до педагогічного спілкування як особливий стан учителя, що характеризуються позитивним ставленням до професії, спрямованістю його вольових почуттів та інтелектуальних якостей на особистість учня [9]. Л. Гапоненко, визначаючи готовність до іншомовного спілкування, стверджує, що це «складне особистісне утворення, яке містить у собі усвідомлене використання студентами іншомовного спілкування як способу професійної взаємодії й засобу обміну професійною інформацією, практичні вміння реалізації

комунікативної взаємодії іноземною мовою. Воно спрямоване на підвищення рівня професіоналізму майбутнього вчителя» [5, с. 27–28].

Проведений аналіз готовності людини до виконання певного виду діяльності, що, як стверджують науковці [6; 11], необхідно досліджувати за її компонентним складом, дає змогу визначити структуру готовності майбутніх економістів до професійного спілкування та розглядати її як систему взаємозалежних і взаємозумовлених мотиваційного, змістового й операційно-процесуального компонентів (рис. 1). Ефективність процесу формування готовності майбутніх економістів до професійного спілкування забезпечується поетапною і взаємозв'язком основних структурних елементів досліджуваного феномена.

Мотиваційний компонент передбачає усвідомлення мотивів навчальної та професійної діяльності, орієнтацію на формування професійної та комунікативної компетентності, усвідомлення мотивів професійної комунікативної діяльності та прийняття їх як стимулів; спонукає майбутнього економіста до формування та розвитку його професійних та комунікативних якостей, з-поміж яких ретельність та системність в роботі, посидючість, відповідальність, дисциплінованість, цілеспрямованість, оперативність (швидке реагування на різноманітні ситуації), ділова завзятість і наполегливість, педантичність, ерудованість, впевненість у собі та прийнятих рішеннях, врівноваженість, прагнення до постійного (особистісного) зростання, прагнення опанувати нові форми комунікативної взаємодії, освоювати економічну термінологію та вдосконалювати форми спілкування. Наявність усіх перелічених якостей у майбутнього фахівця економічного профілю свідчить про зрілість його особистості та характеризує його підготовленість до виконання певних видів професійної діяльності, спроможність здійснення конструктивного професійного діалогу відповідно до соціокультурних умов і комунікативної ситуації.

Змістовий компонент структури готовності майбутнього економіста до професійного спілкування передбачає наявність концептуальних знань про сутність, специфіку та роль спілкування у сфері економічної діяльності; про комунікативні методи та прийоми, їхні дії, можливості й обмеження, про систему гуманітарних та економічних знань, необхідних для ефективного здійснення навчальної і професійної діяльності. Він визначається навчальною програмою, тематикою курсів гуманітарних і фахових дисциплін, підручниками, посібниками тощо і є основою теоретичної підготовки студентів економічних спеціальностей до здійснення професійної діяльності. Змістовий компонент обумовлений двома взаємопов'язаними підсистемами: знання, що були попередньо засвоєні майбутнім економістом, та нові знання, вивчення яких ґрунтується на уже засвоєних знаннях [10, с. 41].

Операційно-процесуальний компонент містить систему знань, отриманих у процесі вивчення блоків фахових і гуманітарних дисциплін, необхідних економісту для з'ясування взаємозв'язку навчально-виховної і професійної діяльності. Він визначає мовний професійний базис, що конкретизується вимогами до професійної підготовки економістів. Цей компонент характеризується майстерністю використання майбутніми економістами набутих професійних знань, мовних засобів спілкування, базових професійно-мовленневих умінь у процесі вивчення гуманітарних та фахових дисциплін, самостійністю і самоконтролем у спілкуванні під час проходження виробничої практики та безпосереднього здійснення професійної діяльності. Тому майбутній економіст повинен оволодіти необхідним для результативного професійного спілкування з діловим партнером обсягом умінь та навичок, які є важливим елементом професійно-психологічної підготовки, що забезпечує можливість розуміти та правильно орієнтуватися в різних комунікативних ситуаціях.

Дослідження проблеми підготовки майбутнього економіста до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін зумовило необхідність розробки критеріїв та показників визначення рівнів готовності до професійного спілкування, які забезпечують можливість оцінити ступінь її сформованості.

На основі результатів вивчення психолого-педагогічної літератури [14; 15] конкретизовано компоненти, критерії та показники готовності майбутнього економіста до професійного спілкування, що відображено у табл. 1.

Готовність майбутнього економіста до професійного спілкування передбачає наявність трьох основних компонентів – мотиваційного, змістового й операційно-процесуального, на основі яких визначено критерії ефективності комунікативної підготовки:

- професійно-економічна спрямованість особистості студента та прагнення до реалізації власних можливостей у спілкуванні;
- інформаційна обізнаність і ступінь засвоєння системи комунікативних знань у контексті вивчення гуманітарних і фахових дисциплін;
- практична підготовленість і планування власних комунікативних дій з метою вирішення завдань майбутньої професійної діяльності.

Показники та критерії розглядатимемо як мірило сформованості компонентів «готовності», що слугують для визначення рівня її розвитку. На основі визначених показників виокремлено три рівні сформованості готовності майбутніх економістів до професійного спілкування, з-поміж яких низький, середній і високий.

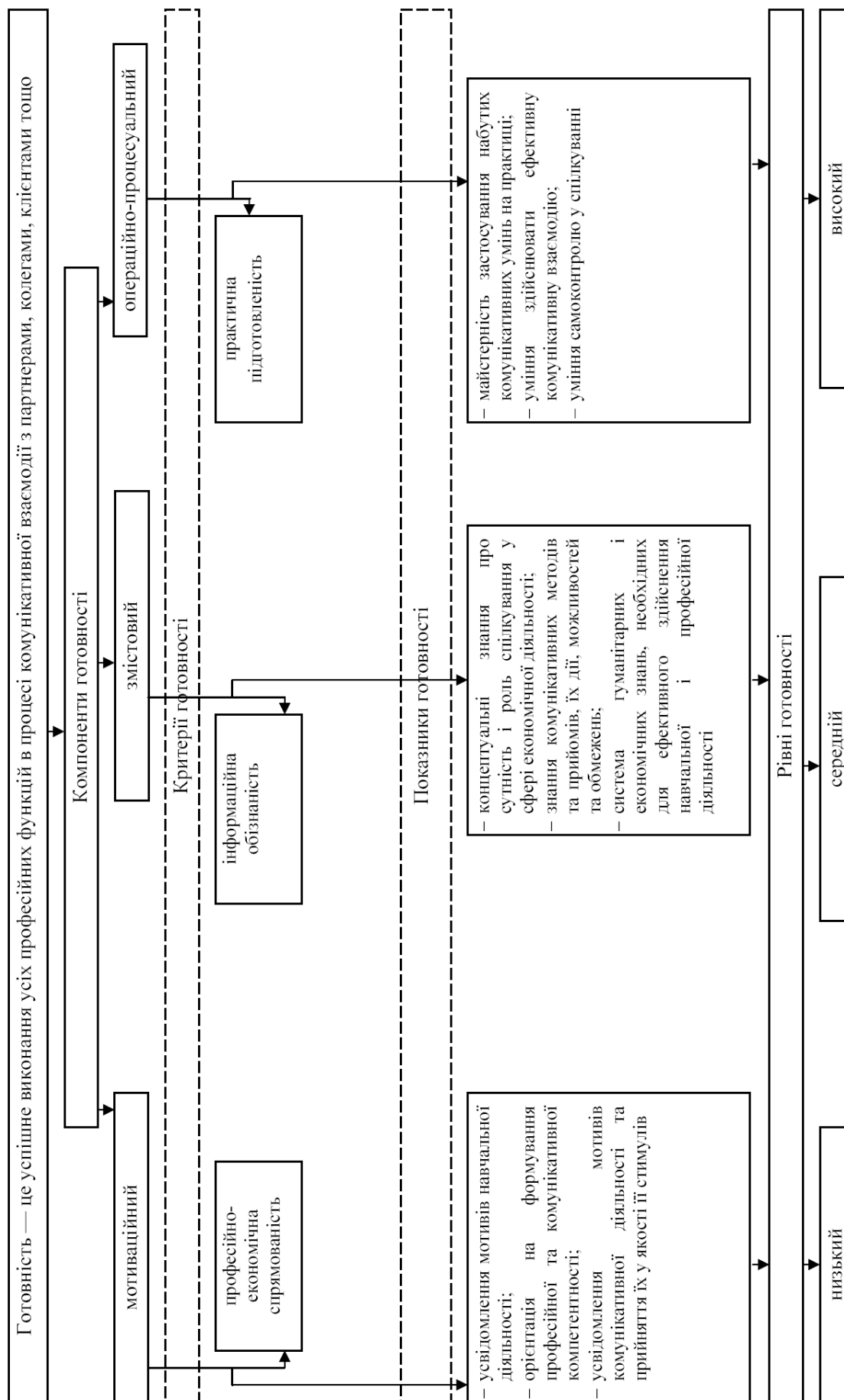

Рис. 1. Структура готовності майбутнього економіста до професійного спілкування

Основні критерії та показники для оцінки рівня готовності майбутніх економістів до професійного спілкування

№	Компоненти	Критерії	Показники
1	2	3	4
1.	Мотиваційний	Професійно-економічна спрямованість особистості студента та прагнення до реалізації власних можливостей у спілкуванні	<p>1. Усвідомлення мотивів навчальної діяльності, яке супроводжується зацікавленістю і бажанням досягнути успіху, що у результаті спричинить позитивне ставлення до неї, допоможе у визначенні життєвих пріоритетів, спричинить активізацію і розвиток особистісного потенціалу майбутнього економіста.</p> <p>2. Орієнтація на формування професійної і комунікативної компетентностей як здатності та готовності встановлювати та підтримувати контакт, програмувати процес спілкування, враховуючи особливості економічної діяльності.</p> <p>3. Усвідомлення мотивів комунікативної діяльності та прийняття їх як стимулів, оскільки вони спонукають майбутнього економіста до розвитку умінь і навичок спілкування як однієї із основних форм професійної взаємодії.</p>
2.	Змістовий	Інформаційна обізнаність і ступінь засвоєння системи комунікативних знань в контексті вивчення гуманітарних і фахових дисциплін	<p>1. Концептуальні знання про сутність і роль спілкування у сфері економічної діяльності є основою вивчення специфіки комунікативної взаємодії суб'єктів господарювання, її причин, механізмів і наслідків.</p> <p>2. Знання комунікативних методів і прийомів, їх дії, можливостей та обмежень з метою подальшого подолання комунікативних бар'єрів і налагодження ефективної взаємодії зі співрозмовниками у процесі професійної діяльності.</p> <p>3. Система гуманітарних і фахових знань, необхідних для ефективного здійснення навчальної і професійної діяльності, як основа духовно-естетичного та соціально-економічного розвитку майбутнього фахівця.</p>

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
3.	Операційно-процесуальний	Практична підготовленість і планування власних комунікативних дій з метою вирішення завдань майбутньої професійної діяльності	<p>1. Майстерність застосовування набутих комунікативних умінь на практиці у процесі вирішення професійних комунікативних завдань, дотримуючись загальноприйнятих мовних норм.</p> <p>2. Уміння здійснювати ефективну комунікативну взаємодію, що передбачає наявність необхідних знань для подолання конфліктних ситуацій.</p> <p>3. Уміння самоконтролю у спілкуванні, яке є одним із визначальних чинників ефективності професійної комунікативної взаємодії.</p>

Низький рівень готовності майбутнього економіста до професійного спілкування характеризується індиферентним ставленням, епізодичним інтересом та слаборозвинутою мотивацією до опанування основ професійної комунікації, недостатньо усвідомленим прагненням до здійснення комунікативної діяльності, нечітким розумінням суті та змісту комунікативних процесів, безініціативністю майбутнього економіста в навчальній роботі. Для цього рівня властиві: сформованість елементарних умінь основних видів мовленнєвої діяльності, обмеженість, несистемність та формальність знань і навичок здійснення комунікативної взаємодії, стереотипний підхід до виконання навчальних дій за шаблоном.

Середній рівень готовності майбутнього економіста до професійного спілкування визначається усвідомленням студентами значення професійного спілкування для майбутньої професійної діяльності та необхідністю засвоєння базових знань, володінням базових комунікативних умінь, наявністю позитивної мотивації до опанування основ професійного спілкування та професійної термінології, потрібної для успішної професійної взаємодії та спілкування. Для цього рівня характерним є те, що студенти володіють адекватною самооцінкою, можливістю вирішення типового комунікативного завдання, спроможністю передбачити ймовірні рішення і способи виходу з типових комунікативних ситуацій, достатніми вміннями та навичками, що необхідні для здійснення результативної комунікативної взаємодії. Проте вони недостатньо активно беруть участь у комунікативній діяльності, в них нестійка позитивна мотивація.

Специфікою високого рівня готовності майбутнього економіста до професійного спілкування є усвідомлення необхідності вмінь та навичок професійного спілкування для майбутньої професійної діяльності, стійка позитивна мотивація і ціннісні орієнтири, усвідомлення цілей навчальної і професійної діяльності, стійкі інтереси до вивчення досвіду підготовки майбутніх фахівців до професійної комунікативної діяльності, володіння як програмним, так і додатковим навчальним матеріалом, намагання застосувати набуті знання у нетипових комунікативних ситуаціях, творчий підхід до вирішення комунікативних завдань. Для цього рівня характерні наполегливість, ініціативність, креативність, цілеспрямованість навчальних дій студентів, глибокі знання комунікативних явищ, процесів та спроможність їх теоретичного осмислення, самостійний пошук рішень.

У процесі визначення рівнів готовності, беручи до уваги результати аналізу теоретичних джерел, ми керувалися такими положеннями:

– низький рівень готовності передбачає недостатню мотивацію та недостатнє усвідомлення необхідності опанування основ професійного спілкування; безініціативність майбутнього економіста в навчальній роботі; поверхневність професійних комунікативних знань та невміння їх застосувати; призводить до виконання окремих комунікативних дій у хаотичній послідовності; елементарний рівень професійної комунікативної взаємодії; неможливість самостійного вирішення комунікативного завдання;

– середній рівень готовності передбачає достатню мотивацію та усвідомлення значення професійного спілкування для майбутньої професійної діяльності; стереотипність підходу до виконання навчальних дій; наявність базових професійних комунікативних знань та вміння їх застосувати; здійснення професійної комунікативної взаємодії, недостатньо послідовно та усвідомлено; певну можливість вирішення того чи іншого комунікативного завдання;

– високий рівень готовності передбачає стійку мотивацію та усвідомлення значення професійного спілкування для майбутньої професійної діяльності; наполегливість, ініціативність та цілеспрямованість навчальних дій студентів; наявність високого рівня професійних комунікативних знань у межах програми, позапрограмних матеріалів та уміння їх застосувати; автоматизм комунікативних умінь та навичок; можливість вирішення нетипових комунікативних ситуацій.

Таким чином, готовність майбутнього економіста до професійного спілкування – це властивість особистості, що визначає спроможність і забезпечує успішне виконання усіх професійних функцій фахівця економічного профілю у процесі його професійної комунікативної взаємодії зі співрозмовниками з метою створення продукту, послуги чи їх обміну. Водночас підготовленість слугує засобом підвищення ефективності професійної діяльності. Готовність до професійного спілкування, що складається із мотиваційного, змістового та операційно-процесуального

компонентів, є складовою загальної готовності майбутнього економіста до професійної діяльності та набувається під час навчальних занять у ВНЗ.

Необхідність формування готовності майбутніх економістів до професійного спілкування зумовлена об'єктивними потребами у конкурентоспроможних кадрах, які відповідають світовим стандартам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш. А. Амонашвили. – К.: Освіта, 1991. – 111 с.
2. Андреева Г. М. Общение и межличностные отношения / Г. М. Андреева // Хрестоматия по психологии / сост. Л. Я. Аверьянов; под ред. Л. Я. Аверьянова. – М.: Аспект Пресс, 2003. – Гл. 3. – С. 75–109.
3. Бондаренко В. В. Сучасні інформаційні технології й мовленнєва підготовка керівників виробництва у вищих навчальних закладах / В. В. Бондаренко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2002. – № 1. – С. 97–101.
4. Бороздина Г. В. Психология делового общения / Г. В. Бороздина. – 2-е изд. – М.: Инфра-М, 2008. – 294 с.
5. Гапоненко Л. П. Імітаційно-ігровий підхід у формуванні готовності студентів до іншомовного спілкування / Л. П. Гапоненко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2002. – Вип. 4–5. – С. 53–56.
6. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: БГУ, 1976. – 173 с.
7. Жуков Ю. М. Диагностика и развитие компетентности в общении: Спецпрактикум по социальной психологии / Ю. М. Жуков. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 104 с.
8. Злобина Е. Г. Общение как фактор развития личности / Е. Г. Злобина. – К.: Наук. думка, 1981. – 115 с.
9. Коломинский Я. Л. Изучение педагогического взаимодействия / Я. Л. Коломинский // Советская педагогика. – 1991. – № 10. – С. 36–42.
10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
11. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – К.: Вища школа, 1987. – 56 с.
12. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б. Крылова. – М.: Высшая школа, 1990. – 142 с.
13. Ломов Б. Ф. Категории деятельности и общения в психологии / Б. Ф. Ломов // Вопросы философии. – 1979. – № 8. – С. 34–47.
14. Повідайчик О. С. Формування інформаційної культури майбутнього соціального працівника в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Оксана Степанівна Повідайчик. – Ужгород, 2007. – 278 с.
15. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М.: Высшая школа, 2004. – 512 с.
16. Самойлюкевич І. В. Назустріч інформаційному суспільству: шляхи формування інтекультурного досвіду в процесі професійної підготовки вчителів іноземних мов: європейський вибір / І. В. Самойлюкевич // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2008. – № 1. – С. 51–55.